

УДК 1:001(075.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.19>

А. О. Шевель

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7129-1859>*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та правосуддя
Сумського національного аграрного університету*

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СУСПІЛЬНОГО ІДЕАЛУ

Постановка проблеми. Проблема суспільного ідеалу є однією з ключових у філософії, оскільки вона визначає напрямки соціального розвитку, моральні та політичні цінності, а також уявлення про справедливість і благо. Філософський аналіз суспільного ідеалу дозволяє зрозуміти його природу, функції та історичну еволюцію, а також оцінити можливості його реалізації в реальному суспільстві.

Необхідність переосмислення сутності ідеалу людини, з одного боку, сформувала думку про те, що сучасне цивілізоване суспільство може бути деідеологізованим, що передбачає відсутність ідеалу в усіх його проявах. Втім, на погляд провідних сучасних філософів, саме аналіз суспільного ідеалу дає змогу зрозуміти його роль у формуванні суспільних процесів, виявити історичні закономірності та оцінити перспективи його реалізації. Незважаючи на те, що жоден ідеал не може бути повністю втілений, він слугує важливим орієнтиром для розвитку суспільства, задаючи вектор його морального, політичного та економічного вдосконалення.

В нашому дослідженні ми спираємося на ідеї Жака Фреско, який пропонує альтернативний напрямок для суспільства (розумне та гуманне застосування науки і техніки, що допоможе визначити курс розвитку майбутнього, захищаючи при цьому довкілля).

Аналіз останніх джерел і публікацій. Початок нового тисячоліття виявився часом кардинальних соціальних, економічних, політичних та культурних трансформацій, що зумовили переосмислення ціннісних орієнтирів особистості та суспільства. Соціально-політичні та культурно-національні події, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому житті людства вимагають належного переосмислення основ самоідентифікації людини. Стрімкий цивілізаційний поступ зумовив необхідність пошуку надійного смислоутворюючого підґрунтя для життєдіяльності людини. Саме таким, на нашу думку, є суспільний ідеал, який сприятиме формуванню нової соціальної моделі.

Як зазначає Жак Фреско: мета нової соціальної моделі – набір стимулів, не спрямованих на реалізацію таких обмежених та егоїстичних цілей, як

багатство, власність та влада. Нові стимули спонукатимуть людей до самореалізації та творчості як у матеріальному, так і в духовному плані.

Футуролог стверджував: «Ми живемо в часи, коли інновації в науці та технологіях можуть легко створити достаток для всіх людей світу. У нас більше немає необхідності у свідомому зниженні ефективності за допомогою запланованого старіння, щоб зберегти застарілу грошову систему, яка не відповідає сьогоdnішнім вимогам. Якщо нам щиро небайдужа доля довкілля та людства, якщо ми дійсно хочемо покласти край війнам, територіальним суперечкам, злочинності, бідності та голоду, ми маємо переглянути соціальні процеси, відповідальні за більшість наших проблем».

Питання соціального ідеалу тою чи іншою мірою цікавило майже усіх відомих філософів. Серед них можна виділити таких відомих українських дослідників, як В. Барков, В. Корнієнко, М. Попович, Т. Розова, З. Самчук, В. Шинкарук.

Мета дослідження – визначити роль суспільного ідеалу у формуванні суспільних процесів, виявити історичні закономірності його формування та оцінити перспективи його реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «ідеал» має своїми витоками платонівське вчення про ідеї, згідно з яким ідеї є причинами, зразками чуттєвих речей, за якими речі створені; мета, до якої прагнуть чуттєві істоти; нарешті поняття про основу цих речей. Ідеал, таким чином, є одним з втілень ідеї: зразок, норма, ідеальний образ, що визначає бажання, надії і вчинки людей. Він має найважливіші властивості ідеї в платонівському розумінні: існує вічно, незалежно від реальних об'єктів, незмінний і абсолютний, в силу цього досягнутий розумом, поза межний для чуттєвого споглядання. У Платона, однак, є думка про те, що ідеал досягається, дякуючи дії потойбічних божих сил. Саме вони приводять, наприклад, поетів в екстатичний стан. І тоді їх творіння набувають особливостей ідеалу. «Поети ж – ніщо інше, як тлумачі волі богів, одержимі кожен тим богом, який ним володіє». Ця думка була потім підсилена неоплатоніками.

Ідеалізм Платона виник і досяг своєї досконалості після того, як філософ був проданий в рабство. Він зрозумів низ, падіння людини в рабському стані, захотів відірвати людину від рабства, з яким ототожнював перебування людини на землі. Платон універсуалізував рабський стан людини, представив світ як печеру, населену тіннями абсолюту.

Таким чином, абсолют, обтяжений нескінченністю, а світ речей, світ творів позбавлений її, і завдяки цьому він є особливо близький людині. Людина має відношення до нескінченності, Абсолюту, але це відношення опосередковане, через світ близьких речей і творів. Ця ідея проходить через всю філософію в різних іпостасях, різних варіантах, то загострюється, згасає, адже не зникає з горизонту. Варто зазначити, що проблема абсолюту в філософії актуалізує проблему людини. Усім відомо, що найбільшим поборником філософської антропології був Кант. Його відомі питання: що я можу знати, що мені належить робити, на що можу сподіватися узагальнюються в одному питанні: що є людина? У всякому разі, всі питання в такій же мірі адресовані Абсолюту. Усі кантівські критики в більшій мірі – це філософсько-антропологічні реалії ставлення до Абсолюту. Особливо це гостро виражається в кантівській етиці, тототжній, за великим рахунком, з біблійної мудрості і біблійної етикою, в естетиці, яка має проект гуссерлівської феноменології. Гуссерль редукував феноменологію Канта, бо його феноменологія пішла від кантівського імперативу явленності речі, замінила його необов'язковістю ставлення до світу – конституванням [2, с. 137]

За Кантом, ідеал – це досконалість і завершеність. Він виступає не як реальна мета людської діяльності, а як певні регулятивні принципи розуму, даючи йому певне направлення і окреслюючи межі теоретичної і практичної діяльності. Ідеал є практично недосяжним, а розвиток людства – східці на нескінченному шляху до нього.

Гегелівське поняття світоглядного ідеалу, що виходить з його загальної філософської концепції, переносить кантівський безконечний рух дійсності до ідеалу на досягнення самого ідеалу. Цим шляхом відбуваються перетворення ідеалу в суперечливу єдність скінченного і нескінченного, безперервний рух від однієї стадії розвитку духу до другої. Ідеал виявляється залежним від зміни дійсності: в міру її розвитку розвивається і прогресує її ідеал. Цей нескінчений розвиток ідеалу настільки релятивізує його, що виникає необхідність пошуку точки опори для всієї гегелівської системи, і такою стає свобода як пізнана необхідність. Саме вона і виявляється єдиним абсолютним гегелівської системи. Самопізнання духу, що завершується гегелівською філософією, є закінченням руху до ідеалу.

Для регуляції соціального життя, суспільних відносин суспільство не може обійтися без звернення до тих чи інших абсолютних утворень. Це ідеали, цінності, норми. Вони виконують функції еталонів поведінки і діяльності, а найголовніше – служать основою і обґрунтуванням рішень, оцінок, дій. Причому останнім, або навіть остаточним обґрунтуванням. Саме ця функція вимагає, щоб ідеали, цінності і норми, про які йдеться, мали незаперечний і загальний характер, тобто були абсолютними.

Іншими словами, вищі цінності мають абсолютно позитивне значення для всіх людей. Значимість вищих цінностей визначається не потребами та інтересами окремої особистості, а тим, що вони відбивають родові властивості людини у їх вищому прояві. Завдяки їм поведінка окремої конкретної особистості направляється в русло, вироблене людською культурою за час існування людства. У світоглядні цінності втілюється, таким чином, загальнолюдський досвід. І разом з тим вона – нездійснена мета, яка, однак, впливає на всю людську діяльність. Цінність зв'язує людину з людством, його минулим, дійсним і майбутнім. Будучи ідеалом, що узагальнює досвід десятків поколінь і разом з тим враховує те, чого вони не змогли досягнути, який спрямовує людину на ці нескорені вершини, цінність через культуру включає конкретну людину в буття світу, робить її особисте буття універсальним за своїм змістом [3, с. 19].

Отже, абсолют є всезагальною досконалістю, а ідеал – конкретною метою або взірцем, що відображає певний аспект абсолюту. Наприклад, у Гегеля ідеал є моментом самопізнання абсолютного Духа, а в Канта – регулятивним принципом для людського розуму.

Таким чином ідеал – це конкретизація абсолюту в межах людського мислення, тоді як абсолют – це гранична основа всього існуючого.

Український філософ Кислий А.О. виділяє такі підстави актуальності аналізу суспільного ідеалу:

1. Інтенсивний розвиток техніки і технологій, підвищення ролі інформації та можливостей окремої людини мати доступ та вплив на життя планетарного масштабу.

2. Відмова від класичних ідеалів та плюралістичні підходи до інтерпретації феномену суспільних ідеалів можливі лише на основі створення багатовимірної толерантної картини суспільного життя.

3. Сучасна технократизація науки і світогляду людей призвела до послаблення впливу гуманітарних наук в суспільстві. В результаті цього люди не можуть отримати відповідей на ключові сенсожиттєві питання, не мають опертя на багатовіковий духовний досвід людства. Це демонструє катастрофічну слабкість людини в умовах соці-

ально-культурних змін, їх неготовність до адекватних відповідей на виклики сьогодення.

4. У вітчизняній філософії XX століття сфера формування універсальних та об'єктивних знань як результату пізнання була пріоритетною для більшості дослідників, а сфера створення цінностей та ідеалів, що високою мірою пов'язана з суб'єктивізмом та ідеалізмом, залишалась на маргінезі філософського дискурсу.

5. Одним із актуальних питань сучасної філософії є суб'єктивізм як концепція ключової ролі внутрішнього особистого фактору в бутті. Домінування об'єктивізму в науці і філософії викликає критику з боку філософської антропології, а вивчення сфери суб'єктивного є одним із найменш розроблених напрямків у філософській традиції, не дивлячись на значні спроби подолання цього пробілу [1, с. 157].

Сьогодні ми живемо в часи стрімкого цивілізаційного поступу, що зумовив необхідність пошуку надійного смислотворюючого підґрунтя для життєдіяльності людини.

Засобом існування соціальної реальності виступає людська діяльність, що проявляється у різноманітних соціальних процесах і явищах, з властивими їм специфічними закономірностями. У ході такого аналізу з'являється можливість сформулювати та уточнити сутнісні ознаки та зміст поняття суспільства, що можливо зробити за допомогою розкриття внутрішніх зв'язків цього феномену з відповідними категоріями філософії. Предметом філософського аналізу виступає знання загального про цілісність суспільного (колективного, групового, спільного) буття, про умови та фактори його розвитку; соціальні процеси та явища, викликані людською діяльністю. У цьому важливо і необхідно розкрити співвідношення, взаємодію різних сфер і компонентів суспільства, людини, соціальної та природної реальності.

Суспільство здатне змінювати не тільки своє існування, а й стан навколишньої реальності на основі накопичення, зберігання, переробки та трансляції соціального досвіду за допомогою діяльності соціальних інститутів та використання різних знакових систем.

Широкі можливості філософського аналізу дозволяють не лише досліджувати відносини соціального досвіду, зв'язки суспільства з іншими сферами навколишньої реальності, осмислюючи загальні проблеми буття природи та людини, а й вивчити специфічні закономірності існування та розвитку, різноманітні прояви суспільної життєдіяльності людей, характерні саме для неї як особливої форми буття світу загалом. Це означає, що за допомогою філософського аналізу може бути представлений інтегральний погляд на світ буття людей загалом.

Тим не менш, поняття соціальної реальності в цьому ряду є основним, оскільки в результаті його застосування у філософських дослідженнях суспільства забезпечується функціонування провідного принципу філософського розуміння навколишнього світу – соціального досвіду об'єктивності. Соціальна реальність є сукупністю умов життя, які виступають перед членами суспільства об'єктивними обставинами їх існування. Як частина зовнішнього світу, соціальна реальність має властивості об'єктивної реальності, тому її вивчення орієнтується на розуміння не того, що нам дається за допомогою органів почуттів, індивідуальних уявлень та образів, а на пізнання її сутнісних характеристик, що існують поза і незалежно від людської свідомості. Як правило, соціальна реальність ототожнюється із суспільством, взятим у нерозривній єдності з людиною. У зв'язку з цим, основним способом існування соціальної реальності є людська діяльність, справжній філософський аналіз суспільства як соціальної реальності має базуватися на вимогах принципу органічної єдності суспільства, людини та навколишнього світу [5, с. 126].

Про це писав Жак Фреско, його філософія базується на активному переосмисленні сучасного суспільства, прагненні до створення ідеального ладу та викорененні соціальних нерівностей.

У своїх ідеях Фреско підкреслює важливість усвідомленого вибору та відмову від пасивного способу життя. Згідно з його поглядами, людство повинно об'єднатися, щоб вирішити глобальні проблеми, такі як екологічна криза та війни. Він вірить, що тільки спільними зусиллями ми зможемо побудувати ідеальне суспільство, в якому всі люди матимуть рівні можливості та доступ до всього необхідного для щасливого життя.

«Ми не можемо вирішити проблеми, які створилися у минулому, залишаючи їхні корені без змін. Ми повинні змінити підходи та переглянути наші цінності, щоб створити нове суспільство, де права та потреби людини будуть в центрі» – наголошує Фреско [4, с. 127].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Здійснивши філософський аналіз суспільного ідеалу ми визначили його роль у формуванні суспільних процесів, виявили історичні закономірності та оцінили перспективи його реалізації. Незважаючи на те, що жоден ідеал не може бути повністю втілений, він слугує важливим орієнтиром для розвитку суспільства, задаючи вектор його морального, політичного та економічного вдосконалення.

Сьогодні коли проблеми людства є величезними і глобальними і за своїм масштабом, і за впливом, вони не можуть бути вирішені якоюсь

країною поодиноці. Концепція загального надбання за своєю суттю є глобальною, але реалізовуватися вона повинна локально.

Почати треба з того, що спільного у різних людей. Усі соціальні системи, незважаючи на політичну філософію, релігійні переконання та традиції, в результаті залежать від таких природних ресурсів як чисте повітря, вода, орні землі, а для забезпечення високого рівня життя – від промислового обладнання та технічного персоналу. Високий рівень життя може бути досягнутий шляхом розумного та гуманного застосування науки та технологій при використанні глобального системного підходу. Коли гроші та корисливі інтереси живуть себе, взаємодія країн буде спрямована на досягнення спільних цілей у спільних інтересах. Завдяки такому підходу зникнуть штучні кордони держав, що розділяють людей. Ці ідеї філософії Жако Фреско. Метою їх реалізації було створення раціонального і гармонійного світу, який забезпечуватиме комфортне і благополучне життя всіх людей. Винахідник вірив, що технології та наукові розробки можуть допомогти подолати наявні проблеми та зробити світ кращим місцем для життя.

Література

1. Кислий А. О. Суспільний ідеал як предмет соціально-філософського аналізу Релігія, філософія, культура: матеріали Міждисциплінарної всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Чернігів, 29 жовтня 2015 р.). Чернігів: ЧНПУ, 2016. С. 157–163.
2. Легенький І. Ю. Абсолют, ідея, ідеал у філософській традиції. Культура і мистецтво у сучасному світі. Вип. 20. 2019. С. 137–146.
3. Макутон П. Я. Світоглядні ідеали і цінності, їх місце і роль в культурі. *Actual problems of mind*. (4). С.19–30.
4. Transformative Learning in Troubling Times: Investing in Hopenull. *Society and Business Review*. 2011. Т. 6. Issue. 1. С. 27–38.
5. Чорна Л. В. Роль ідеалу у світоглядному просторі постмодерну. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Вип. 14. 2016. С. 126–129.

Анотація

Шевель А. О. Філософський аналіз суспільного ідеалу. – Стаття.

У статті розглядається філософський аналіз суспільного ідеалу, завдяки якому можна не лише досліджувати відносини, соціальний досвід, зв'язки суспільства з іншими сферами навколишньої реальності, осмислюючи загальні проблеми буття природи та людини, а й вивчити специфічні закономірності існування та розвитку, різноманітні прояви суспільної життєдіяльності людей, характерні саме для неї як особливої форми буття світу загалом. За допомогою філософського аналізу може бути представлений інтегральний погляд на світ буття людей загалом.

Філософський аналіз суспільства як соціальної реальності базується на вимогах принципу органічної єдності суспільства, людини та навколишнього світу, він дозволяє узагальнити емпіричний матеріал і може бути підставою для розробки актуальної і соціально значимої теорії.

В статті автор наголошує на ідеях Жак Фреско, філософія якого базується на активному переосмисленні сучасного суспільства, прагненні до створення ідеального ладу та викорененні соціальних нерівностей.

Отже, суспільний ідеал – це таке явище, яке тотожне своїй сутності. Сутність даного явища не завжди розкривається у всій своїй повноті, стає доступною на емпіричному чи раціональному рівні. Суспільний ідеал – це не відображення об'єктивної реальності, а навпаки, – відповідність тому, якою вона повинна бути. Тобто це, перш за все, уявлення про шляхи зміни існуючого суспільного стану. Цей ідеал формується на основі умов, в яких проживає людина, виходячи із усвідомлення людиною тих необхідних змін, яких вона потребує і здатна досягнути за визначеним сценарієм. Адекватно відображаючи бажану реальність суспільний ідеал визначає целепокладання людської діяльності.

Багато громадських діячів, філософів, соціологів, політиків прагнули не тільки виявити шляхи формування ідеалу, але й розкрити способи його практичної реалізації, на думку автора, мета нової соціальної моделі, розроблена Жаком Фреско, це набір стимулів, не спрямованих на реалізацію таких обмежених та егоїстичних цілей, як багатство, власність та влада. Нові стимули спонукатимуть людей до самореалізації та творчості як у матеріальному, так і в духовному плані. Створення нової системи цінностей, в якій турбота про навколишнє середовище та людей зводиться в абсолют, це і є суттю суспільного ідеалу.

Ключові слова: абсолют, загальнолюдський досвід, ідеал, ідея, людська діяльність, норми, соціальне життя, соціальна модель, соціальний досвід, суспільні відносини, суспільне буття, соціальна реальність, цінності.

Summary

Shevel A. O. Philosophical analysis of the social ideal. – Article.

The article considers the philosophical analysis of the social ideal, thanks to which it is possible not only to study the relations, social experience, connections of society with other spheres of the surrounding reality, comprehending the general problems of the existence of nature and man, but also to study the specific laws of existence and development, various manifestations of the social life of people, characteristic of it as a special form of the existence of the world in general. With the help of philosophical analysis, an integral view of the world of human existence in general can be presented.

The philosophical analysis of society as a social reality is based on the requirements of the principle of the organic unity of society, man and the surrounding world, it allows to generalize empirical material and can be the basis for the development of a relevant and socially significant theory.

In the article, the author emphasizes the ideas of Jacques Fresco, whose philosophy is based on an active rethinking of modern society, the desire to create an ideal order and the eradication of social inequalities.

Therefore, a social ideal is a phenomenon that is identical to its essence. The essence of a given phenomenon is not always revealed in its entirety, becomes accessible at the empirical or rational level. A social ideal is not a reflection of objective reality, but rather, a correspondence to what it should be. That is, it is, first of all, an idea of the ways to change the existing social state. This ideal is formed on the basis of the conditions in which a person lives, based on a person's awareness of the necessary changes that he needs and is able to achieve according to a certain scenario. Adequately reflecting the desired reality, the social ideal determines the goal-setting of human activity.

Many public figures, philosophers, sociologists, politicians sought not only to identify ways of forming an ideal, but also to reveal ways of its practical implementation, according to the author, the goal of the new social model developed by Jacques Fresco is a set of incentives not aimed at the implementation of such limited and selfish goals as wealth, property and power. New incentives will encourage people to self-realization and creativity both in the material and spiritual terms. The creation of a new system of values, in which care for the environment and people is reduced to an absolute, is the essence of the social ideal.

Key words: absolute, universal human experience, ideal, idea, human activity, norms, social life, social model, social experience, social relations, social existence, social reality, values.